

УДК 392.5(477.8)

Георгій КОЖОЛЯНКО

СОЛЯРНИЙ КУЛЬТ В ДАВНІХ УКРАЇНЦІВ

Досліджено розвиток солярного культу у давніх українців. Проаналізовано джерела: Велесову книгу, Повість минулих літ. Досліджено давньоукраїнський культ поклоніння сонцю та значення в житті давніх українців сонячного бога Дажбога. Сонце є великим і недосяжним елемент довкілля. Дажбог у давніх українців був однією з характеристичних іпостасей багатофункціонального божества, відповідальною за родючість-плодючість, достатку, втіленням пробудження природи, гарантом бурхливого розквіту, ініціатором родючості й плодючості. Прибічники язичницької віри на українських землях у дохристиянський час бачили в ньому всемогутність і Творця всього світу.

Ключові слова: сонце, культ, язичництво, християнство, релігія, бог.

© Г. КОЖОЛЯНКО, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 1 (139), 2018

Окремі аспекти поширення і значення в житті українців солярного культу вивчалися в XIX—XX ст. науковцями: І. Беньковським [2; 3], Ф. Буслаєвим [6], П. Голубовським [9], Г. Десятином [13], І. Огієнком [16], І. Нечуй-Левицьким [33], О. Фіміціним [50], О. Воропаєм [7], М. Іванніковою [15], С. Килимником [19—20], М. Поповичем [38], О. Раповим [39], Б. Рибаківим [4—41], В. Шаяном [52], Г. Лозко [26—27] та ін.

У зв'язку з недостатнім вивченням цього питання та введенням до наукового обігу одного з найдавніших писемних джерел — «Велесової книги» — виникла потреба простежити наявність і розвиток солярного культу в давніх українців та ролі в ньому одного з основних богів давньоукраїнського язичництва — Дажбога.

У релігії давньоукраїнського населення було чимало анімістичних ідей, які в процесі розвитку дохристиянських вірувань, поєднуючись із новими сакральними ідеями, витворили оригінальний конгломерат. Наприклад, це стосується шанування вогню, а також сонця й місяця як небесних об'єктів, пов'язаних з ним. Впродовж багатотисячолітньої історії українців виник складний солярно-вогняний культ, що, в поєднанні із землеробським культом, знайшов вираження у відповідних іпостасях поліфункціонального давньослов'янського бога — Дажбога.

Віднайдене на початку XX ст. писемне джерело давньої української історії і культури «Велесова книга» була священною книгою давньослов'янської і давньоукраїнської етнічної віри [26, с. 9].

Початкове обстеження і вивчення цієї писемної пам'ятки українців поклали Ю. Миролюбов, М. Скрипник, А. Курінний. Науковець української діаспори В. Шаян започаткував наукове вивчення цієї пам'ятки [26, с. 8; 51, с. 28]. В Україні повний переклад «Велесової книги» сучасною українською мовою вперше здійснив мовознавець Б. Яценко [52], а глибоке вивчення і трактування здійснила доктор філософських наук Г. Лозко у кінці XX — на початку XXI ст. [26—27].

Стосовно бога, що символізував Бога Сонця — Дажбога (Дажб, Дажбог, Дажбоги, Дажбожі Внуки, Даждь), то у Велесовій книзі він згадується на 26 дощечках 28 разів [26, с. 340]. Власне термін «Дажбог» зустрічається на 18 дощечках із 77 [26, с. 20].

Символ Дажбога згадується в українській різдвяній колядці:

*Золоту корону, гей!
Гей, Дажбоже! Сонце, Гей!
Ой, Дажбоже! Ладуй, Боже!* [26, с. 32].

Давні українці славили Дажбога і молилися йому впродовж цілого року. На дощечці 31 Велесової книги є такі слова «А тако поем славу а великоща...твоїа слвіхом Да(ж)ьбо а буде тої нашъ пѣкрвител а застоупищ од колядоѡ до колядоѡ» (Славими Дажбога і буде він наш по крові тіла заступник від Коляди до Коляди) [26, с. 274].

Всесильність і захист бога Дажбога проголошується у дощечці 24-а: «І це гряде Дожбог»:

*Із силами многими
На поміч людям своїм,
І тому не маємо страху через те,
що як і в старовину, так і нині,
Нами опікується Той (бог Дажбог)*
[26, с. 164].

Закликали бога Дажбога і інших богів на допомогу у часи війни з ворогами (готами, наприклад). Так дощечка № 36-Б має такі слова:

*«І тьму лиха принесла осінь.
І се нагрянули на нас інші,
І то готи прийшли
До степів наших, зло творячи.
Се доблесну добу
мали праотці наші,
воюючи за життя своє.
Се бо стали слов'янами,
Бо славимо богів наших
Сварога і Дажбога.
І також витривалі до зла,
Бо силу маєммо велику,
І боронимося сильно
Од нападів готів швидких
Протягом десяти літ»* [26, с. 217].

Бог Дажбог пошановувався давніми українцями і як божество, що впливає на успіх землеробства та скотарства. Дощечка 31 проголошує:

*«Земля наша простяглася
Од Сонця до Сонця Сварожія
І великі там бо суть луки Хорса
І там водимо худобу,
Аби приплодитися їй
Волею Дажбога,
Його ж славимо...
Дажбоги наші є скрізь,
Бо Дажбог дає просо
І за це Тебе, Боже, хвалимо!»* [26, с. 199].

Одне зі свідчень про Дажбога вміщене під 980 р. у «Повісті минулих літ». Він згадується у складі божеств язичницького пантеону Володимира [36, с. 132—133]. Але, на відміну від решти божественних імен, нижче у тексті знаходимо конкретну вказівку на його міфологічні функції. Перекладаючи уривок із «Хроніки Йоана Малали», укладачі «Повісті» замінили античні креатури на давньослов'янські; Гѣфест при цьому був названий Сварогом, а його син Геліос — Дажбогом: «...И по семь царствова съшь его, именовъ Солнце, егоже наричуть Дажьбогъ... Солнце царь, съшь Свароговъ, еже естъ Дажьбог, бе бо мужь силенъ...» [36, с. 464—465].

В децю пізніших джерелах зустрічається інша транскрипція розглядуваного вотивного імені. Так, у давньоруській вставці до грецького «Слова Йоана Златоуста» сказано, що язичники «...вірують в Стрибога, Даждьбога і Переплута...» [16, с. 94]. Нарешті, «Слово о полку Ігоревім» містить натяк ще на деякі, неоднозначно трактовані вченими, функції розглядуваного божества: «...Тогда при Ользъ Гориславличи съяшется и растяшетъ усобицами, погибашетъ жизнь Даждьбожа внука... Вьстала обида въ силахъ Даждьбожа внука, вступила дьвою на землю Трояню...» [45, с. 18, 21].

Стосовно фольклорних згадок, то тут Дажбог представлений значно ширше, але без конкретних вказівок на сферу його міфологічної діяльності. Переважно це ім'я фігурує в рефренах до архаїчних обрядових пісень. В колядах, наприклад, часто трапляється рефрен «Ой, Даждьбоже!»; у веснянках поширений рефрен «Даждь-Боже, Даждь!» [19, с. 49, 81, 82—83, 355]. Утім, до нас дійшли й деякі характеристичні тексти, зокрема веснянка, записана на Волині, у якій «Даждбог» виступає володарем вирію, небесним ключником, що відмикає літо й замикає зиму [15, с. 80—81].

Належність Дажбога до солярних божеств з самого початку не викликала серйозних сумнівів [16, с. 102; 157, с. 13]. Ряд вчених (О.М. Афанасьєв, І.І. Срезневський, Ф.І. Буслаєв та інші), переосмислюючи сонце як небесний вогонь, представляли Дажбога також богом вогню [1, с. 164; 10, с. 320; 6, с. 363]. Взагалі прихильники солярно-вогняної семантики розглядуваного божества, окрім свідчень «Повісті», ґрунтувалися і на етимології його імені. Зокрема Ф.І. Корш, О. Огоновський, Л. Нідерле,

О.Л. Погодін, В.П. Петров зазначали, що цілий ряд зафіксованих у балтійських мовах індоєвропейських архаїзмів розкривають зв'язок кореня *s1aš* з поняттями «спека», «врожай», «літо», і зближували цей корінь із санскритським (або ж готським) *dagh* — день й персид. *dagh* — випікати, палити, тобто припускали, що мають справу з іншомовним позначенням сонця [16, с. 103; 40, с. 441]. Ф.І. Буслаєв, І.І. Срезневський, О.М. Афанасьєв, а пізніше — В.В. Макушев виводили ім'я Дажбог від кореня *daḡn*, інд. *daḡ, daḡati* — горіти, лит. *dedi* — горю, отже — бог-вогонь, також наголошуючи на його неслов'янських витоках [12, с. 320; 6, с. 364]. Нарешті, чимало дослідників трактували Дажбога як сонячне божество давньослов'янського походження. Його креатуру зазвичай розкладали на дві частини: «даждь» — дай, і «бог». Ф. Міклошич, Г. Крек та інші звідси робили висновок, що мають справу з «Даючим богом». Й. Янко, трактуючи слово «бог» як божество долі, мислив Дажбога «давачем долі, талану». Проте М.С. Грушевський зазначав, що «бог» в композиції «Дажбог» і подібних не може позначати божество, а має тільки початкове значення «добра», «багатства»; звідси він — дарівник усілякого блага, тепла, багатства [12, с. 320]. Останнє припущення поділяли більшість вчених-славістів [46, с. 945; 14, с. 485; 38, с. 103].

Історіографія 20—80-х рр. ХХ ст. успадкувала від учених ХІХ ст. усі дискусійні точки зору про образ Дажбога [17, с. 319; 46, с. 945; 50, с. 231; 49, с. 207]. Подібної лінії притримувалися й українські дослідники діаспори [16, с. 102; 42, с. 22; 20, с. 7].

Найґрунтовніше дослідження образу Дажбога належить Б.О. Рибаківу. Слов'янського Дажбога вчений ототожнює з античним Аполлоном та скіфським Гойтосиром, давніми сонячними божествами [40, с. 70; 41, с. 434, 500]. На думку науковця, дві існуючі форми написання цього божественного імені («Дажбог» і «Даждьбог») слід, певно, вважати двома етапами в еволюції уявлень про сонячного бога: спочатку бог сонця, дня і світла був пов'язаний з санскр. — палити або спалений, але поступово в землеробському середовищі народилася друга форма — Даждьбог-давач благ [40, с. 641]. Але Б.О. Рибаків не виключав і деякого зв'язку Дажбога з дощем, оскільки іноді археологам трапляються композиції, на яких зображене якесь божество в оточенні водо-

плаваючих птахів, вужів-змій і т. п. (як от на фібулі з хутору Блажки, що на Полтавщині) [40, с. 203—204]. Нарешті, ототожнення із сонцем також Хорса навело дослідника на думку, ніби в давньоруській міфології, як і в грецькій, були дві форми сонячного культу: Дажбог начебто був богом сонячного «білого світла» (адже сонце й світло, мовляв, розмежувалися русичами), сезонного сонячного тепла, часу дозрівання врожаю, датедем благ, міфологічним царем і родоначальником руських людей (князів?), спорідненим з античним Аполлоном, тоді як Хорс виступав божеством самого сонця як світила, тотожним грецькому Геліосу [40, с. 140, 243, 247]. Вказану точку зору підтримали такі дослідники, як Я.Є. Боровський, О.М. Рапов, М.Ф. Котляр, М.В. Попович [5, с. 17, 19; 39, с. 37; 24, с. 137; 38, с. 103].

Досі залишається дискусійною проблема про племінну та соціальну приналежність Дажбога. Коли В. Іванов та В. Топоров бачили його божеством східних і південних слов'ян, то М.Ю. Брайчевський — головним богом полянської Русі, якого скинув Аскольд, замінивши культ Дажбога «Новгородсько-ладожським культом Перуна» [30, с. 343, 347; 44, с. 213, 233]. С.А. Токарев вважав Дажбога всенародним божеством Русі, тоді як Б. Лобовик, відзначаючи функціональну двоїстість божества (відображення й виповнення ірраціональних зв'язків людей з природою і між собою), трактує його князівсько-воїнським богом (боголюдиною), а оскільки Дажбог був уособленням привілейованого стану князівсько-дружинних верств, він, мовляв, уявлявся й суддею людей, одночасно виконуючи й моральну функцію суддівства у протиборстві Добра і Зла [49, с. 210; 25, с. 117].

Стосовно етимології вотивного імені Дажбог, то, мабуть, немає жодних переконливих підстав виводити його з інших мов та чужих вірувань. Як справедливо відзначав Б.О. Рибаків, ані в Прибалтиці, ані в індоіранському світі божества на ймення Дажбог не зафіксовано. Зате численні згадки про нього зустрічаються у південних слов'ян. Скажімо, у сербів було божество Дабог або Дайбог [40, с. 441]. І, хоча В. Іванов та В. Топоров зближують цю креатуру з образом демона Даба (Дабога) сербського фольклору (противника християнського Бога), що може виявитися пізнішою християнізованою похідною від досліджуваного першообразу, все ж вони

проводять їй паралель з шанованою в Сербії горою *Дажбог*, і, врешті, розшифровують слово «Дажбог» як «давач» [30, с. 343]. Загалом вчені не відкидають думки, що південнослов'янський *Дажбог*, як і міфологічний персонаж *Дажбог* у західних слов'ян, можуть виявитися відповідниками східнослов'янського *Дажбога* [44, с. 347].

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що думка про автохтонне походження образу *Дажбога* виглядає досить правдоподібною. Цілком очевидно, що «Дажбог» справді означало «давач добра, долі, багатства», або ж «бог-давач», «обдаровувач». Тому з'ясувати міфологічні функції *Дажбога* потрібно саме виходячи з цієї передумови.

У процесі аналізу свідчень «Повісті» та зіставлення їх з обширним фольклорно-етнографічним матеріалом виникає питання: чому *Дажбог* у літописі названий *Сонцем*? Адже в такій іпостасі народна культура його знає мало. Натомість із коляд перед нами постає всемогутнє божество родючості, достатку й багатства [19, с. 81, 83]. Та і в «Велесовій книзі» він також згадується як божество достатку [26, с. 199]. Отже, трактувати *Дажбога* виключно солярним божеством не варто, а спроби пов'язувати його з родючістю на підставі того, що сонце, мовляв, є головною передумовою ведення продуктивного землеробства [34, с. 42], не можуть розглядатися як цілком виправдані, адже для землеробів чи не важливішим був ще й дощ, волога тощо. Дискусійною, на мою думку, є теорія, згідно з якою *Дажбог* спочатку був богом сонця, світла і вогню, а пізніше перетворився на божество жнив, добра і достатку [50, с. 231].

Стародавній український фольклор справді пронизаний солярними мотивами. За свідченням М.Ф. Сумцова, культ сонця виявлявся у слов'ян в усіх проявах релігійно-міфологічного та сімейного й громадського життя [47, с. 426]. Зазвичай сонце уявлялося у вигляді чоловіка-велетня у світлоносній і теплотворній одежі [13, с. 178]. Втім, доведено, що образ цей витворився порівняно пізно, адже майже повсюдно в колядах та веснянках Сонце описувалося в жіночих образах — «богині», «княгині», «красної панни» тощо [37, с. 350]. І. Нечуй-Левицький небезпідставно припускав, що Сонце колись мислилося богинею, а вже в християнські часи її атрибути були перенесені на св. Параскеву чи Богородицю [33, с. 12, 13]. У дослі-

дженнях про протослов'янську Велику Богиню-Матір можна простежити розвиток цього образу: в часи патріархату більшість її функцій перейшла до чоловічого божества. Звідси — пізні уявлення сонця чоловіком та наділення його «княжими» титулами: воно «ясне», «красне», «святе», «праведне» тощо (доти бог-чоловік міг ототожнюватися з Місяцем — «нічним» божеством, також вельми шанованим, хоч і не так, як Сонце) [34, с. 204]. Наприклад, на Волині сонце величають «царем неба», подекуди в піснях називають «богом» («...І к сонечку промовляє: поможи, боже, чоловіку!»), а в деяких колядах навіть плутають із християнським Богом: «Славен ти є, славен еси, славне Сонечко (згодом «Славен Господь Бог») на небеси!» [7, т. 1, с. 281; 16, с. 22; 19, с. 43].

Е.Б. Тайлор вказував, що у міфологіях народів світу є сонячна метафора, яка описує його не істотою, а членом більшого, обширнішого тіла. Очевидно, мав рацію Ф.І. Буслаєв, мислячи початковий образ сонця як око [6, с. 145]. У «Рігведі» сонце називається «оком Мітри, Варуни й Агні», в «Зенд-Авесті» — «оком Ахурамазди» (другим оком божества вважався місяць); у Гесіода сонце — «око Зевса», а в Макробія — «око Юпітера». Давні германці, сусіди слов'ян, називали сонце «оком Вотана-Водана-Одина», визнаючи останнього за саме божественне небо [48, с. 168—169]. Аналогічних мотивів чимало й в українській міфології. На Поділлі казали, що «сонце — чоловік з ясним обличчям», «чоло боже», «боже лице» [37, с. 350]. На Гуцульщині сонце вважали лицем божим; на світанку гуцули побожно знімали крисаню, оберталися лицем на схід, віддавали сонцю земний уклін і, хрестячись, шептали слова язичницької молитви: «Слава тобі, Господи, за личенько твоє господнє, що ся показало, праведне; слава тобі, просвіщенне!» [10, с. 197]. Побутувало й уявлення, що сонце — це «око Боже» [16, с. 22]. Зокрема на Івано-Франківщині, поблизу с. Дора, є озеро Боже Око. Назва перегукується з давньоскандинавським міфом про те, як Один позбувся одного ока, залишивши його в заклад велетню Міміру за право напитися з медового колодязя мудрості (як зазначав Е.Б. Тайлор, будь-яке озеро покаже те «око Одина», якщо подивитися опівдні на відображене в воді сонце, тоді як друге, «небесне око», буде в зеніті [48, с. 169]). Крім

того, в одній з купальських пісень, зафіксованій на Прикарпатті, сонце названо «оком Лада»:

*«Гей, око Лада, Леле Ладове,
Гей, око Лада, ніч пропадає,
Бо око Лада з води виходить,
Ладове свято нам приносить»* [22, с. 62].

Можна дійти висновку, що сонце не було конкретною міфологічною істотою, як це стверджувала Л. Іваннікова [15, с. 97], а уявлялося радше проявом поліфункціонального божества слов'ян, його зримою маніфестацією. Звідси випливає, що зв'язок імені Дажбога із сонцем дуже умовний, що це божество мислилося набагато масштабнішим, універсальнішим. Справді, чимало інших його міфологічних функцій, на наш погляд, приховано за синонімічними іменами, раніше ототожнюваними з окремими міфологічними персонажами.

В одній із волинських веснянок Дажбог виступає воротарем вирію, що навесні відмикає небо [15, с. 80—81]. У білорусів ця прерогатива закріплена за Юрилом, тобто за християнським св. Юрієм чи Георгієм Побідоносцем. М. Москаленко, М. Новикова та ряд інших дослідників слушно вбачають в останньому давньослов'янського персонажа Ярила, добре відомого у фольклорі [32, с. 16; 160, с. 295; 15, с. 87; 41, с. 13]. Наукові уявлення про Ярила ґрунтуються переважно на фольклорних даних, які стосуються святкування східними слов'янами особливого «Ярилового дня» чи «Похорону Ярила». Вважаємо, що найближче до істини стоять дослідники, які час проведення цього свята переносять на початок травня, ототожнюючи його з святом Юрія-Георгія [31, с. 30]. Адже ще у XVII ст. відомий полеміст Іван Вишенський закликав віруючих: «...на Георгія мученика праздник диавольский на поле изшедших сатань офьру танцами и скоками чинити разорьте» [32, с. 43]. До того ж відомо, що саме травень давні слов'яни називали «ярець», а весну взагалі — «ярь». І. Срезневський вбачав спорідненість слова «ярь» з «ирь» і пояснював його як «схід сонця і теплі краї, куди перелітні птахи відлітають восени і звідки повертаються навесні», тобто як вирій [7, т. I, с. 134].

Українські дослідники другої половини XX ст. розшифровували ім'я Ярило шляхом логічних конструкцій за значенням кореня «яр»: то як «юркий», то «прикрій», «швидкий», а то й як «такий, що пі-

діймається» [20, с. 369]. Здається правильнішою буде точка зору тих науковців, які трактують вказане ім'я як «ярий», тобто сильний, буйний, шалений [16, с. 112]. Адже саме з такою семантикою постає Ярило у фольклорі.

Під час святкування «Ярилового дня» чи «Похорону Ярила» в різних регіонах спостерігалися різноманітні обрядові дії: перед Зеленими святами українці виготовляли солом'яне опудало, зодягали його, прикрашали зеленню, оплакували, а потім закопували в землю чи топили в воді й веселилися [20, с. 369—370]; росіяни уявляли Ярила старезним дідом, носили вулицями його опудало з гіпертрофованим фалосом, а потім з плачем ховали його в полі і також розважалися [39, с. 33—34]; подекуди вбирали стрічками молоду берізку й прикрашали галузками помешкання; в Білорусі на початку весни вдягали в біле й квітчали найкращу дівчину, яку називали Ярилою, садовили її на білого коня в полі чи на вигоні і водили навколо неї хороводи, співаючи веснянки, в яких прославлявся Ярило [7, т. 1, с. 199]. Славослів'я Ярила зустрічаються і в українських веснянках:

*«Волочився Ярило по всьому світу,
Полю жито родив,
людям діток плодив»* [32, с. 133].

Питання про функції Ярила дискусійне. М.С. Грушевський свого часу вказував, що це доволі непевний сонячний бог, який відповідає таким символам літнього сонця, як Коструб та Купало [12, с. 321]. Пізніше рисами солярного божества наділяв Ярила В.Ф. Мицик [31, с. 30]. П. Голубовський вважав його богом кохання [9, с. 76]. На думку ж Б.О. Рибаківа, Ярило був богом животворящих сил природи, ярої весняної вегетативної сили, уособленням чоловічого начала [40, с. 154].

Іноді Ярила пробували пов'язувати з іншими слов'янськими міфологічними персонажами. Так, П. Голубовський наполягав на тотожності Ярила-фалоса і Тура-бика [9, с. 76—77, 80], а О.С. Фамінцин вбачав Ярила у пантеоні князя Володимира під іменем Симаргла [51, с. 223].

Окремі дослідники роблять спроби зіставити образ Ярила з деякими балтослов'янськими персонажів. Ще Оттон Бамбергський зазначав, що у Гавельберзі й Волгасті (земля вендів) був храм Геровита чи Яровита, де зберігався золотий щит, який

виносили лише під час війни. М.М. Карамзін трактував Яровита богом війни [18, с. 79], але остаточно прийняти це твердження важко, оскільки нічого певного про цього бога не відомо. Загальноприйнято пов'язувати Яровита зі східнослов'янським Ярилом [40, с. 234], мабуть, через переосмислення золотого щита як сонця, та ще, імовірно, тому, що Яровит був плододавцем. Але до Ярила як ініціатора вегетації, обдаровувача й уособлення кохання погано підходить іпостась воїна. О. Воропай вбачає тут християнське нашарування, оскільки білоруська забава «Ярило» відбувається на початку весни, а саме на цей час в Україні припадає свято Благовісника — на честь архангела Гавриїла, володаря блискавки, який міг замінити із приходом християнства Ярила [7, т. 1, с. 199]. Розвиваючи вказану думку, можна також припустити, що образ Ярила-воїна в наступному вплинув на формування народного образу Юрія-Георгія Побідоносця, змієборця. Утім, наділення Ярила суперечливими функціями божества родючості та війни дає змогу вести мову про функціональне розгалуження вказаного міфологічного образу. Якщо ім'я «Ярило» буквально означало «буйний», «завзятий» і мало семантику родючості-плодючості, то його войовничу іпостась мали називати відповідно. Слов'янська міфологія знає єдину подібну креатуру — Перуна — «вдаряючого».

З Ярилом можна ототожнювати і загальнослов'янського персонажа Ругевита (Руєвита), також названого М.М. Карамзіним божеством війни, оскільки його ідол на о. Рюген був озброєний вісьмома мечами [18, с. 77—78]. Чіткий зв'язок Руєвита з Ярилом (як і з Яровитом) прослідковується в південнослов'янському фольклорі, приуроченому до дня св. Юрія. В цей день відбуваються обрядові обходи полів.

Таким чином, можна стверджувати, що головними функціями Ярила було ініціювання й стимулювання родючості, особливо у весняно-літній період, а ще — забезпечення плодючості людей і тварин. Отже, перед нами божество достатку, бог-обдаровувач. Усе це уможливує прямо ідентифікувати його з Дажбогом. Це повністю підтверджується фольклорним матеріалом. По-перше, св. Юрій-Юрай-Рай-Ірій (Ярило) відомий в народі як божий ключник, володар вирію, що відмикає землю навесні, тоді як деякі веснянки відстоюють таку прерога-

тиву за Дажбогом [15, с. 80—81, 87]. По-друге, сфери міфологічної діяльності язичницького Дажбога і св. Юрія пересікаються: останній — сторож поля, податель врожаю («Св. Юрій по полю ходить, хліб-жито родить»), опікується худобою, звіриною й людьми (особливо жінками) [20, с. 307, 310]. По-третє, св. Юрій, за легендою, у свій день встановлює відомий порядок на цілий рік у світі звірів (він — «вовчий пастир»), визначаючи кожному з них свою здобич [2, с. 496; 3, с. 163]. Аналогічними були функції сербського Дажбога, який, попри відання плодами й злаками, мав своїми священними тваринами вовків. Окрім того, останній, як і Руєвит, вважався в середньовіччі суперником християнського Бога [40, с. 441, 641].

Разом з тим, образ Ярила відсилає нас до образу бога-войовника, громовика, й дозволяє, отже, ототожнювати Дажбога з Перуном. Наявність ідолів обох персонажів у пантеоні князя Володимира може пояснюватися тим, що залучено їх було з різних регіонів Руської землі, де вони позначали, фактично, одне й те ж божество, точніше ті чи інші його прояви.

Подібним з Дажбогом за функціями був також Велес. Можливо навіть, що вказані вотивні імена вживалися в парі для акцентування глибокої пошани до божества всього суцього: Дажбог Велес («Великий податель благ»); це ж можна стверджувати й по відношенню до згаданих креатур: Дажбог Перун («Караючий-вдаряючий-ширяючий бог-податель»), Дажбог Ярило («Весняний-буйний-завзятий бог-обдаровувач») тощо.

Підтвердженням наведених припущень може служити, зокрема, наша інтерпретація зображень на Збруцькому ідолі, під «шапкою» якого вміщено усі розглянуті вище функціональні іпостасі єдиного бога слов'ян (Дажбог з рогом достатку, Сварог з обручкою, Перун з конем і шаблею та Хорє з солярно-громовим знаком, а також Велес), що може свідчити тільки про їх тотожність [8, с. 8—9].

Отже, Дажбог був однією з характеристичних іпостасей багатфункціонального божества давніх слов'ян, відповідальною за родючість-плодючість, достаток тощо, а тому тотожною з Велесом. У весняний період Дажбога іменували ще Ярилом — втіленням пробудженої природи, гарантом бурхливого розквіту, ініціатором родючості й плодючості. Втім, окремі функції зближують його також із Перуном.

Сонце має відношення до Дажбога як найграндіозніший і недосяжний елемент довкілля, як небесний вогонь, що співвідносився прибічниками язичницької віри зі всемогутнім і всюдисущим Творцем.

1. *Афанасьев А.Н.* Живая вода и вешее слово / А.Н. Афанасьев. — Москва : Советская Россия, 1988. — 512 с.
2. *Беньковский И.* Рассказ о вовулаках / И. Беньковский // Киевская старина. — 1894. — Т. XLVII. — Декабрь. — С. 495—497.
3. *Беньковский И.* Суд св. Юрия (из народных уст) / И. Беньковский // Киевская старина. — 1902. — Т. LXVII. — Июнь. — С. 163—165.
4. Большая советская энциклопедия : в 30 т. — Т. 7. — Москва : Советская энциклопедия, 1972. — 608 с.
5. *Боровский Я.Е.* Мифологический мир древних киевлян / Я.Е. Боровский. — Киев : Наукова думка, 1982. — 104 с.
6. *Буслаев Ф.* Исторические очерки русской народной словесности и искусства. — Т. 1. Народная поэзия / Ф. Буслаев. — Санкт-Петербург : Общественная польза, 1861. — 644 с.
7. *Воропай О.* Звичаї нашого народу / О. Воропай. — Київ : Оберіг, 1993. — 592 с.
8. *Геник В.* Таємниця Збруцького ідола / В. Геник // Галичина. — 2000. — № 4. — С. 195—198.
9. *Голубовский П.* Несколько соображений к вопросу о князе Туре / П. Голубовский // Киевская старина. — 1891. — Т. XXXV. — Октябрь ; Ноябрь ; Декабрь. — С. 58—81.
10. *Грушевський М.С.* Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. — Т. I / М.С. Грушевський. — Київ : Либідь, 1993. — 392 с.
11. *Грушевський М.С.* Історія української літератури : в 6 т., 9 кн. — Т. 4. — Кн. 2 / М.С. Грушевський. — Київ : Либідь, 1994. — 320 с.
12. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси : в 11 т., 12 кн. — Т. I / М.С. Грушевський. — Київ : Наукова думка, 1991. — 650 с.
13. *Десятин Г.* Украинский Гелиос (народные предания о солнце) / Г. Десятин // Киевская старина. — 1882. — Т. IV. — Октябрь. — С. 177—180.
14. Енциклопедія українознавства : в 12 т. — Т. 2. — Львів : НТШ, 1993. — 800 с.
15. *Іваннікова Л.* Сонце / Л. Іваннікова // Українські символи. — Київ : Народознавство, 1994. — С. 73—104.
16. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу / Іларіон, митрополит. — Київ : Обереги, 1992. — 424 с.
17. Історія Української РСР : у 8 т., 10 кн. — Київ : Наукова думка, 1977. — Т. I. — Кн. 1. — 444 с.
18. *Карамзин Н.М.* История государства Российского : в 12-ти т. — Т. 1 / Н.М. Карамзин. — Москва : Наука, 1989. — 640 с.
19. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. — Кн. 1. — Т. 1—2. — Київ : Обереги, 1994. — 400 с.
20. *Килимник С.* Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : у 3 кн., 6 т. — Кн. 2. — Т. 3—4. — Київ : Обереги, 1994. — 528 с.
21. *Кожолянко Г.* Етнографія Буковини / О.Г. Кожолянко. — Т. 3. — Чернівці, 2004. — 392 с.
22. *Кожолянко О.Г.* Календарні зимові свята та обряди українців Буковини у етнологічних дослідженнях другої половини XIX ст. / О.Г. Кожолянко // Історія релігій в Україні: науковий щорічник / Інститут релігієзнавства. — Логос, 2012. — Кн. 1. — Частина 1. Історія. — С. 61—67.
23. *Кожолянко О.Г.* Різдвяна обрядовість українців Буковини. Свята вечір / О.Г. Кожолянко // Науковий вісник Чернівецького національного університету. — Випуск 590—591. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. — Чернівці, 2012. — С. 194—201.
24. *Котляр Н.Ф.* Древняя Русь и Киев в летописных преданиях и легендах / Н.Ф. Котляр. — Київ : Наукова думка, 1986. — 160 с.
25. *Лобовик Б.* Давньоукраїнський політеїзм / Б. Лобовик // Історія релігії в Україні : у 10 т. — Т. 1. Дохристиянські вірування; Прийняття християнства. — Київ : Український Центр духовної культури, 1996. — С. 109—125.
26. *Лозко Г.* Волхвиня Зореслава. Велесова книга — Святе письмо українців / Г. Лозко // Сварог. — 1999. — № 9.
27. *Лозко Г.* Велесова книга як культова пам'ятка української етнорелігії / Г. Лозко // Історія релігії в Україні. — Кн. 1. — Львів, 1999.
28. *Миролюбов Ю.* Сказ о Святославе Хоробре, князе Киевском / Ю. Миролюбов. — Аахен, 1986.
29. *Миролюбов Ю.* Ригведа и язычество / Ю. Миролюбов. — Мюнхен, 1981.
30. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. — Т. 1. — Москва : Советская энциклопедия, 1980. — 672 с.
31. *Мицик В.Ф.* Свята сонячного циклу / В.Ф. Мицик. — Київ : «Знання» України, 1991. — 48 с. — (Серія «Світ культури». — № 6).
32. *Москаленко М.* Фольклорний алфавіт давньоруського космосу / М. Москаленко // Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. — Київ : Дніпро, 1988. — С. 5—46.
33. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу (Ескіз української міфології) / І. Нечуй-Левицький. — Київ : Обереги, 1993. — 88 с.
34. *Новиков М.П.* Христианизация Киевской Руси: методологический аспект / М.П. Новиков. — Москва : Издательство Московского университета, 1991. — 176 с.
35. *Новикова М.О.* Коментар / М.О. Новикова // Українські замовляння. — Київ : Дніпро, 1993. — С. 199—306.
36. Повесть врем'яних літ: Літопис (за Іпатським списком). — Київ : Радянський письменник, 1990. — 558 с.

37. Поділля. Історико-етнографічне дослідження / відпов. редактор А.П. Пономарьов. — Київ : Доля, 1994. — 504 с.
38. Попович М.В. Мироззрение древних славян / М.В. Попович. — Київ : Наукова думка, 1985. — 168 с.
39. Рапов О.М. Русская церковь в IX — первой трети XII в. Принятие христианства / О.М. Рапов. — Москва : Высшая школа, 1988. — 416 с.
40. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси / Б.А. Рыбаков. — Москва : Наука, 1988. — 784 с.
41. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян / Б.А. Рыбаков. — Москва : Наука, 1981. — 608 с.
42. Симчишин М. Тисяча років української культури / М. Симчишин. — Київ : Друга рука ; Фенікс, 1993. — 550 с.
43. Скрипник М. Велесова книга / М. Скрипник. — Прага, 1972. — 120 с.
44. Славянские древности: этнолингвистический словарь : в 5-ти т. — Т. I. — Москва : Международные отношения, 1995. — 584 с.
45. Советская историческая энциклопедия : в 16 т. — Т. 4. — Москва : СЭ, 1966. — 1072 с.
46. Сумцов Н.Ф. Религиозно-мифическое значение малорусской свадьбы / Н.Ф. Сумцов // Киевская старина. — 1885. — Т. XIX. — Март. — С. 417—436.
47. Тайлор Э.Б. Первобытная культура / Э.Б. Тайлор. — Москва : Политиздат, 1989. — 574 с.
48. Токарев С.А. Религия в истории народов мира / С.А. Токарев. — Москва : Политиздат, 1976. — 576 с.
49. Українська радянська енциклопедія : в 12 т. — Т. 3. — Київ : УРЕ, 1979. — 552 с.
50. Фаминцин А.С. Божества древних славян / А.С. Фаминцин. — Санкт-Петербург : Тип. Арнольда, 1884. — 334 с.
51. Шаян В. Аналіза Влес книги. Віра предків наших / В. Шаян. — Гамільтон, 1987. — С. 38—147.
52. Яценко Б. Велесова книга / Б. Яценко ; пер. Б. Яценка. — Київ, 1995. — 290 с.

Georgii Kozholianko

SOLAR CULT OF ANCIENT UKRAINIANS

The article analyzes the development of the solar cult of ancient Ukrainians. Sources analyzed: Veles Book, Tale of Past Years. The ancient Ukrainian cult of worship of the sun and significance in the life of ancient Ukrainians the sunny god Dazhbog is researched. The sun is a large and unattainable element of the environment. Dazhbog in ancient Ukrainians was one of the characteristic hypostases of a multifunctional deity responsible for fertility, fertility, abundance, the embodiment of the awakening of nature, the guarantor of rapid flowering, the initiator of fertility and fertility. The proponents of the pagan faith in Ukrainian lands in pre-Christian times saw in it the omnipotence and the Creator of the whole world.

Keywords: sun, cult, paganism, Christianity, religion, god.

Георгій Кожолянко

СОЛЯРНИЙ КУЛЬТ В ДРЕВНИХ УКРАЙНЦЕВ

Исследовано развитие солярного культа у древних украинцев. Проанализированы источники: Велесова книга, Повесть временных лет. Исследован древнеукраинский культ поклонения солнцу и значение в жизни древних украинцев солнечного бога Дажьбога. Солнце является большим и недостижимым элементом окружающей среды. Дажьбог у древних украинцев был одной из характеристических ипостасей многофункционального божества, ответственным за плодородие-плодовитость, достаток, воплощением пробуждения природы, гарантом бурного расцвета, инициатором плодородия и плодовитости. Странники языческой веры на украинских землях в дохристианское время видели в нем всемогущество и Творца всего мира.

Ключевые слова: солнце, культ, язычество, христианство, религия, бог.